

AETIUS RÓMAI SZOBRÁNAK FELIRATA ÉS MEROBAUDES

Írta: OLAJOS TERÉZ

1937-ben olvasható az első utalás a római Curia mögötti területen feltárt ama leletekre, amelyek közül egy feliratos kő, mint ma tudjuk, eredetileg Aetius szobrának a talapzatát díszítette az Atrium Libertatis-ban (ez a helyiség szolgált a késői időkben a senatus ülésterméül). A szöveget 1948-ban A. BARTOLI publikációjából ismerhette meg a tudományos világ [1]. A közzétételt követő esztendőben (1949) került ki a nyomdából A. DEGRASSI cikke, amelyben részben kiegészíteni, részben korrigálni kívánta az első kiadónak a felirathoz fűzött megjegyzéseit [2]. Több vonatkozásban, így a datálás kérdésében kétségtelenül igaza is volt Bartolival szemben: a gall provinciák visszaszerzéséről, a nyugati gótok mozgolódásának az elfojtásáról s Itália biztonságáról aligha szólhatna befejezett tényként a kőbe vésett textus 440 vége előtt. Aetius ugyanis (439 legvégén békét kötve a vizigótokkal) ekkor tért haza a-pacifikált Galliából [3], s a Palermo ostrománál meg Bruttium megtámadásánál elszenvedett kudarc után Geiserich is ekkor kényszerült visszavonulni Szicíliából [4]. A 437-es BARTOLI-féle keltezés így hibásnak tekintendő. Am van olyan pont is, ahol a közzétett tudós magyarázata jobban alátámasztható, mint DEGRASSI ellenjavaslata [5].

Az elején két-három sornyi hiányossággal fennmaradt felirat szövege az általánosan elfogadott kiegészítésekkel így fest [6]:

[ne]c non et magistro militum per Gallias, quas dudum
[ob] iuratas bello pace victorias Romano imperio
reddidit, magistro utriusq(ue) militiae et secundo
consuli ordinario atq(ue) patricio, semper rei publicae
[i]npenso omnibusq(ue) donis militarib(us) ornato. Huic
[s]enatus populusq(ue) Romanus ob Italiae securitatem,
[q]uam procul domitis gentib(us) peremtisque
[B]urgundionib(us) et Gotis oppressis vincendo praestit[it],
[i]ussu principum d(ominorum) n(ostorum) Theodosi et Placid[i] Valenti-
[n]iani p(èrpetuorum) Aug(ustorum) in Atrio Libertat[is], quam []
[]rens [7] erigit, dilatat et tu[et]ur aequ[e], st[]
am [8] conlocavit m[or]um probo, opum refugo, delato-
rum ut hostium inimicissimo, vindici libertatis,
pudoris ultor(i).

A 2. sor *ob iuratas bello pace victorias* szavait BARTOLI [9] így értelmezi: „Forse quell' espressione potrebbe dire genericamente: per le vittorie che Ezio in pace si era ripromesso di riportare in guerra. Ma sarebbe affermazione superflua: tutti i condottieri prima di cominciare una guerra si ripromettono di vincerla. È probabile che l' *ob iuratas victorias* si riferisca a qualche atto concreto, che noi ignoriamo”. DEGRASSI [10] ezzel szemben kijelenti: „Ma forse quella frase non vuol dire altro che Aezio in tempo di pace e in tempo di guerra aveva assicurato di vincere i nemici”.

BARTOLI nem vette észre, hogy mellette, DEGRASSI pedig nem, hogy ellene látszik szólani Merobaudes egy passzusa. Merobaudesé; aki Aetius: udvari költőjeként éppen

úgy a mindenható generalisszimusz egykorú hivatalos portréjának vonásait idézi fel harmadik konzulságára (446) írt dicsőítő költeményében, mint ahogy a magasztaló szoborfelirat megfogalmazója is ezt teszi pár évvel korábban. Az alig gyermekké cseperedett Aetius túszként került Alarich nyugati gót királyhoz [11] s a barbár uralkodó így elállt háborús szándékától, békében hagyta Rómát; minderről így ír Merobaudes (paneg. II. 127–134) [12]:

Nec mora, cum Scythicis succumberet ensibus orbis
telaque Tarpeias premerent Arctoa secures,
hostilem fregit rabiem pignusque superbi
foederis et mundi pretium fuit (hinc modo voti
rata fides, validis quod dux premat impiger armis
edomuit quos pace puer) bellumque repressit
ignarus, quid bella forent. Stupueret feroces
in tenero iam membra Getae...

A zárójelben álló közbevetett mondat — már a felirat ismertté válása előtt s annak tanulságaitól függetlenül — így volt értelmezhető [13]: Aetius megfogadta (voti), miután gyermekkorában (puer) túszként (pignus... foederis) szerzett békét (pace; bellumque repressit) a birodalomnak (mundi), hogy felnőve katonaként (dux... impiger) fegyverrel szorítja engedelmességre (validis... premat... armis) a nyugati gótokat s így mintegy kiköszörül a fennhéjázó szerződés (superbi foederis) csorbáját, amellyel Alarich megalázta a szorongatott Rómát (Scythicis succumberet ensibus orbis). Több mint valószínű, hogy a felirat *iuratae, victoriae*-ja Merobaudes költeményének fegyveres győzelemre vonatkozó *votum*-ával azonos: a megalázó béke (pace) alkalmából tett fogadalom valóra váltása (rata fides) az időközben Galliába telepedett vizigótok legyőzése s ezzel a gall provinciák feletti fennhatóság visszaszerzése (Romano imperio reddidit).

Hogy az egykorú propaganda (Aetius maga, illetve híveinek tábora) konkrétan milyen formában és körülmények között tett fogadalomról beszélhetett, ezt nem tudjuk. Éppen így azt sem, vajon jutott-e szerep „Aetius esküje” színezésében az irodalmi tradíciónak, például esetleg Hannibál híres Róma elleni esküje emlékeztetének [14] (Hannibál is, Aetius is egy, az apák nemzedéke idején kikényszerített megalázó béke alkalmából gyermekkorban tett fogadalmat az eljövendő fegyveres küzdelemre). Bármennyi megválaszolatlan kérdés maradjon is azonban, egy szinte bizonyosnak látszik: a 440-es évek Rómájában Aetius esküje a vizigótok fegyveres megrendszabályozására, akiknél kisgyermekként három évet töltött el mint egy békeszerződés túsza, közismert történet lehetett. Csak ez indokolhatja, hogy mind a dicsőítő szoborfelirat, mind az udvari költő panegyricusa szűkszavúan utal rá, mint olyasmire, amit az egykorú olvasó úgylis ismer.

Egyébként nem meglepő, hogy a magasztaló inscriptio és Merobaudes költészete más pontokon is mutat tartalmi vagy éppen kifejezésbeli egyezéseket Aetiusról szólva. Példaképpen hadd mutassunk itt rá néhány ilyen esetre, amely igazolja fentebbi eljárásunk megalapozottságát, mikor is Merobaudes egy passzusával világítottuk meg a szoborfelirat különben teljesen homályos 2. sorának az értelmét. Paneg. II. 98. sorában egy római polgár szájába adja a költő a szót, aki Aetiust ajánlja vezetőnek, mert vele csupa jó jön majd, így *placidus sub pace pudor*. Ezzel cseng össze a felirat végén a *pudoris ultori* dicséret. — Paneg. I. frg. I. A. 9–10. soraiban Merobaudes valamennyi kiadója abban az értelemben egészíti ki a szöveget (veniant... severi iudic[es] morum]), hogy eljöhethetnek az emberi erkölcs legszigorúbb bírái, Aetius magatartásában nem találhatnak szemernyi kivetnivalót sem; ezzel cseng össze a felirat 12. sorában

a *morum probo* jellemzés. (Paneg. II. 90-ben arról olvasunk, hogy egy „ártalmas istennő” fel akarja forgatni azt a békés rendet, amelynek embere Aetius; ebben az összefüggésben mondja a gonosz mitológiai nőalak: „[maioru]m mores... fugabo”). — A felirat Aetiushoz mint *opum refugo* férfiúnak állít emléket. S az igénytelenség, a kapzsiságtól való mentesség Merobaudesnél is egész sor helyt bukkan fel. Paneg. II. 100. szerint Aetiust parancsnokként nem a zsákmányolás vágya, nem *auri... insana cupido* vezeti. Paneg. I. frg. I. A. 15–20. szerint „az utolsó római” tökéletesen igénytelen, puritánul egyszerű. S midőn a „diva nocens” az Aetius képviselte rendet fel akarja forgatni Rómában, akkor a költő szavai szerint tervébe tartozik, hogy *saevi demens furor aestuet auri* (paneg. II. 46.) — A talapzat feliratának 4–5. sorai azt hirdették, hogy Aetiusnak mint *semper rei publicae inpenso* férfiúnak szól a szoborállítás megtiszteltetése. Ugyanez a gondolat Merobaudesnél abban a formában bukkan fel (paneg. I. frg. I. A. 13–15., vö. frg. I. B. 2–9), hogy nincs jóformán nap vagy óra, amelyben a generalisszimusz a közügynek, mindenekelőtt a hadvezetésnek ne szentelné magát. — A felirat 7–9. sorai szerint a birodalom szíve, Itália annak köszönheti a biztonságos nyugalmat (*securitatem*), hogy Aetius előzőleg fegyveres győzelmek sorát vívta ki különböző népek felett. Ugyanez a gondolat erőteljes költői megfogalmazást nyer Merobaudesnél is (paneg. II. 42–43.: *hanc tot bella tibi requiem, Romane, dederunt: Pax armis accita venit; vö. paneg. II. 189*).

A szoborfelirat és a panegyricusok egyezései az eddigienél is élesebb fényt vetnek arra a következtetésre ámitó és önámító propagandára, amely a halálra ítélt nyugati birodalomban „az utolsó római” személyét övezte, s úgy akarta feltüntetni, mintha nem egy korhadttársadalom végső percei peregnének a történelem homokóráján, hanem Róma históriájának legdiadalmasabb fejezetét írnák a barbárokkal és felkelőkkel kétségbeesetten birkózó Aetius fegyverei [15].

JEGYZETEK

- [1] ALFONSO BARTOLI, Il senato romano in onore di Ezio: Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia (Serie III.) Rendiconti, vol. XXII. 1946–1947 [1948] pp. 267–73. — BARTOLI hibásan 437-re teszi a felirat keletkezését s aztán (p. 273) a következő szavakkal utal annak 1937-es előkerülésére: „Tornata questa in luce dopo quindici secoli esatti...”.
- [2] ATTILIO DEGRASSI, L'iscrizione in onore di Aezio e l' „Atrium Libertatis”: Bulletino della Commissione Archeologica Comunale in Roma, LXXII. 1946–1948 [1949] pp. 33–44. — DEGRASSI cikkében (p. 33) idézi azt a Magyarországon nem elérhető közleményt, amely első ízben utalt az Aetius szoborfeliratát is tartalmazó leletekre: Boll. Ass. Arch. Rom. 1937, nn. 8/9, pag. 3.
- [3] PROSPER, chron. 1338 (ed. MOMMSEN: MGH aa IX. p. 477); HYDATIUS, chron. 117 (ed. MOMMSEN: MGH aa XI. p. 23); SIDIONIUS, carm. VII. 295–311; Chron. Gall. anni CCCCLII 123 (ed. MOMMSEN: MGH aa IX. p. 660), vö. Nov. Val. IX., melynek bizonyossága szerint 440 jún. 24-én Aetius még nem tért vissza Itáliába.
- [4] CASSIODORUS, Variae I. 4, 14 (ed. MOMMSEN: MGH aa XII. p. 15); HYDATIUS, chron. 120 (ed. MOMMSEN: MGH aa XI. p. 23); PROSPER, chron. 1342 (ed. MOMMSEN: MGH aa IX. p. 478); vö. Nov. Val. I 2; LEO MAGNUS, epist. III. 1 (MIGNE PL LIV. p. 606).
- [5] A „L'année épigraphique” 1950. (No 30, 54: Revue Archéologique 1950/II. p. 182, 190) óta (1963. évi füzetéig bezárólag) nem regisztrál feliratunkkal behatóbban foglalkozó írást. — VITO ANTONIO SIRAGO (Galla Placidia e la trasformazione politica dell'Occidente, Louvain 1961, 367) szól ugyan a szövegről, de új szempontot nem hoz értelmezéséhez; éppen úgy nem veszi számba MERобаudes és a szoborfelirat egyezéseit, mint ahogy előzőleg BARTOLI és DEGRASSI sem tették ezt. Még inkább áll ez a megállapítás PALANQUE szűkszavú megjegyzésére (E. STEIN, Histoire du Bas-Empire, Bruges 1959, 584).
- [6] A szöveget DEGRASSI (i. m. 33–4) nyomán adom. Ő ugyanis a feliratot autopsziából (nem pedig csupán BARTOLI közlése alapján) ismeri és ismerteti.

- [7] BARTOLI kiegészítése quam [ille bene me]rens. DEGRASSI ötlete: quam [ingenio suo pa]rens.
- [8] BARTOLI csak három betűvel egészíti ki a 11. sor végét: st[atu]am. DEGRASSI szerint ennél hosszabb szövegnek kellett ott állania eredetileg s így ezt a kiegészítést javasolja: st[atuam aere]am.
- [9] I. m. 270.
- [10] I. m. 36.
- [11] Jelen mondanivalónk szempontjából nézve nem szükséges annak a sokat vitatott kérdésnek a vizsgálatába bocsátkozni, hogy vajon Aetius három éves túszkodása Alarichnál (RENATUS FRIGERIDUS ap. GREGORIUS TURONENSIS, Hist. Fr. II. 8; MEROBAUDES carm. IV. 42—46; vö. ZOSIMUS, V. 36,³1) mikorra datálendő.
- [12] Fl. Merobaudis reliquiae, Blossii, Aemilii Dracontii carmina, Eugenii Toletani episcopi carmina et epistolae, ed. FRIDERICUS VOLLMER (MGH aa XIV.), Berolini 1905, p. 16.
- [13] Még, mielőtt Aetius szoborfeliratát, amelynek publikációja Szeged egyetlen könyvtárában sincs meg, Budapestről megkaptam volna, így adtam vissza magyarul (az „Antik Tanulmányok”-nak közlésre elküldött fordításban) MEROBAUDES szóban forgó közbevetett mondatát: „Innen datálódik az a híven valóra váltott fogadalom, hogy mint hadvezér erőlyesen tartja majd féken erős fegyvereivel azokat, akiket gyermekkorában egy békekötés túszaaként szerelt le”.
- [14] POLYBIUS III. 11; CORNELIUS NEPOS, Hann. 2; LIVIUS XXI. 2; APPIANUS VII. (Hannib.) 3.
- [15] Igaz 410 óta, amidőn Alarich vizigótjai elfoglalták Rómát, nem lehetett észre nem venni a hanyatlás tüneteit. MEROBAUDES-nél is felvillan például egy pillanatra a gondolat, hogy Caesar gall háborúi idején volt igazán hatalmas Róma (paneg. II. 146: ... magnis opibus Romaeque virente); ám aztán rögtön az önámítás szelleme lesz újra úrrá a költőn, amidőn kinyilatkoztatja: Aetius galliai diadalai túltesznek Caesaréin (paneg. II. 148: nunc gloria maior).

НАДПИСЬ ПАМЯТНИКУ АЭЦИЮ И МЕРОВАВД

T. Олайош

Между надписью римского памятника Аэцию и панегирическими стихотворениями его придворного поэта Меробавда можно обнаружить много совпадений содержания и немало сходств в выражении.

Они бросают яркий свет на характер пропаганды, которой обречённые историей на гибель руководящие классы Западно-римской империи вводили в заблуждение мир и подавались обману, будто оружия Аэция с трудом и временно удаляли не предстоящее разрушение, а писались бы ими самые победоносные страницы Римской истории.

Непонятные слова второй строки надписи (ob iuratas bello pace victorias) деляются понятными сравнением с Меробавдом (paneg. II. 130-2).

MEROBAUDES UND DIE INSCRIPT DER STATUE VON AETIUS IN ROM

Von

T. Olajos

Viele inhaltliche und auch einige wörtliche Übereinstimmungen beziehungsweise Ähnlichkeiten sind zwischen der Inschrift der römischen Statue von Aetius und den Panegyriken des Merobaudes zu beobachten. Diese beleuchten gut das Wesen jener Propaganda, mit der die führenden Klassen des von der Geschichte zum Tode verurteilten weströmischen Reichs sich selbst und die Welt betrogen, als ob die Waffen des Aetius nicht den nahe bevorstehenden Zusammenbruch mit Mühe und Not hinausschieben, sondern gerade die glänzendsten Seiten der römischen Geschichte schreiben würden. Die unklaren Worte in der zweiten Zeile der Statueninschrift (ob iuratas bello pace victorias) macht erst der Vergleich mit Merobaudes (paneg. II. 130—132) verständlich.